

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti (PhD)

R.Lutfetdinova.

Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

A.Abdulxayev.

Hozirgi davrda ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligi darslari orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o'z xulosalarini chiqarish qobiliyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada o'qish savodxonligi darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning usullari, muhim jihatlari va amaliy misollar tahlil qilinadi.

Maktab ta'limining bevosita ta'siri bilan o'smirda o'z- o'zini anglash jarayoni rivojlana boshlaydi. U o'zining fikriga, mustaqil qaroriga, biror masala yuzasidan o'z mulohazasiga ega bo'lish uchun harakat qiladi. Shuning uchun o'qituvchi yoki ota-onaning aytganlariga, kitob va darsliklarga tanqidiy nuqtayi nazardan qaraydi. Ko'pincha, o'qituvchining mulohazasidan, darslikdan xato va kamchiliklar topishga intilib, o'z gapida turib, ayrim fikrlarga qat'iy e'tiroz bildirishga, tortishishga va bahslashishga moyil bo'ladi". Ko'rinib turibdiki, bolalarning o'smirlik yoshidagi aqliy kamolotida boshlangan yangi davrdan foydalanib, umumta'lim maktabi o'quvchilarining mustaqil fikrlashini shakllantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

Mustaqil fikrlash ko'nikmasiga ega o'quvchilar esa jahonda tarqalayotgan har bir axborotni mushohada etib, tanqidiy tahlil etib, tegishli xulosalarni bema'lol

ajratib oladilar. Umumiy oʻrta taʼlim tizimi oʻquvchilarida mustaqil fikr va tanqidiy tafakkurni shakllantirishda adabiyot oʻquv fanlari orasida oʻziga xos oʻrin tutadi. Gap shundaki, maktabdagi boshqa oʻquv fanlari boʻyicha oʻquvchilar turli yoʻllar bilan avvaldan maʼlum boʻlgan bitta yechimga, yagona haqiqatga keladi. Adabiy taʼlimda esa oʻquvchilar oldiga qoʻyilgan masala yuzasidan mustaqil mulohaza yuritib, har biri oʻz yoʻli bilan oʻzining haqiqatini kashf etadi. Boshqa barcha oʻquv fanlari boʻyicha haqiqat yagona, adabiy taʼlimda esa haqiqat turfa boʻladi. Shuning uchun ham adabiyot darslarida oʻquvchilarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga oʻrgatishning ilmiy-metodik asoslarini belgilash, uni tashkil etish yoʻllarini ishlab chiqish alohida dolzarblik kasb etadi.

Ayni paytda, adabiy qahramonlar, hayotiy hodisalarni kuzatib, inson shaxsi va maʼnaviyati toʻgʻrisida mustaqil fikrlaydilar, hayotiy saboq oladilar, xulosa chiqarishga oʻrganadilar.

Tanqidiy fikrlashning mohiyati va uning ahamiyati.

Tanqidiy fikrlash – bu muammolarni tahlil qilish, dalillarni solishtirish, xulosalar chiqarish va mantiqiy fikrlash qobiliyatidir. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida ushbu kompetensiyani shakllantirish quyidagi afzalliklarni taʼminlaydi:

- Mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi;
- Oʻqilgan matnni anglash va undan xulosa chiqarish koʻnikmalarini mustahkamlaydi;
- Fikrini asoslab berish va bahslashish qobiliyatini oshiradi;
- Oʻquv jarayonida ijodkorlik va mantiqiy tahlil qilishni rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari. Boshlangʻich sinflarda oʻqish savodxonligi darslari orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi samarali usullardan foydalanish mumkin:

1. **Savol-javob usuli** – O‘quvchilarga o‘qilgan matn asosida “Nega?”, “Qanday qilib?”, “Nima bo‘lar edi agar...?” kabi savollar berish orqali ularning fikrlash jarayonini faollashtirish mumkin.

Misol: “Bo‘ri va echkicha” ertagi asosida: “Echkicha qanday yo‘l tutganida uni bo‘ridan qutqarish mumkin edi?”

2. **Taqqoslash va tahlil qilish** – O‘quvchilar matnlarni bir-biri bilan solishtirib, o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlashga o‘rgatiladi.

Misol: “Zumrad va Qimmat” ertagi bilan “Qizil shapkacha” ertagini solishtirish.

3. **Matn bo‘yicha taxmin qilish** – O‘quvchilarga matnning oxirini aytmasdan, uni o‘zlari davom ettirishlarini so‘rash orqali ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

Misol: “Agar qahramon boshqacha qaror qabul qilganida, nima bo‘lar edi?”

4. **Muammoli vaziyatlar yaratish** – O‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga undovchi real hayotiy vaziyatlarni muhokama qilish.

Misol: “Agar maktabda hammaga faqat bitta kitob berilgan bo‘lsa, uni qanday adolatli taqsimlash mumkin?”

5. **Munozara va bahs-munozaralar tashkil etish** – Dars jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrlarini himoya qilish va dalillar keltirish orqali tanqidiy fikrlashlarini rivojlantiradilar.

Misol: “Qahramon to‘g‘ri yo‘l tanlaganmi yoki yo‘q? Nega?”

Tanqidiy fikrlashni baholash va mustahkamlash. Tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni samarali bo‘lishi uchun quyidagi baholash usullaridan foydalanish mumkin:

- O‘quvchilarning mustaqil tahliliy fikrlarini yozma va og‘zaki tarzda ifodalash qobiliyatlarini baholash;
- Dars jarayonida savollarga javob berish, bahslashish va o‘z fikrlarini dalillar bilan asoslash jarayonlarini kuzatish;

- Matn asosida muqobil xulosalar chiqarish va ularni dalillar bilan asoslashga qaratilgan topshiriqlar berish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ularning mustaqil fikrlash, dalillar asosida xulosa chiqarish va ijodkorlik qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. O'qish savodxonligi darslarida turli interfaol va innovatsion usullardan foydalangan holda, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Ushbu jarayon davomida o'qituvchilar bolalarning fikr yuritish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirishlari lozim. Bu esa nafaqat ta'lim jarayonini samarali qiladi, balki o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ham mustahkam asos yaratadi.